

LADA

ČASOPIS ZA PROMICANJE RELIGIOZNOG ODGOJA
I VRJEDNOTA KRŠĆANSKE KULTURE

1

2015.

• ISSN 1846-2057 • UDK 37.017.93:27-47:27:008 • Godina 10, br.1(35), ožujak 2015.

Zagrebačka
nadbiskupija
Nadbiskupski
duhovni stol

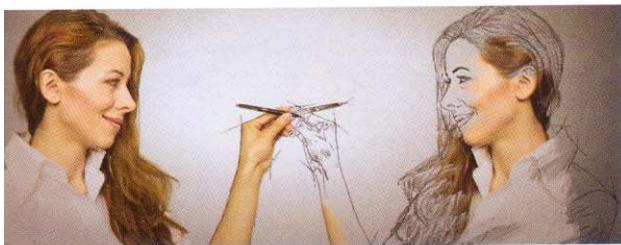
Ured za
vjerou nauk
u školi

...

Glas Koncila

Odgoj unutarnjeg života

Sadržaj

Riječ urednice

Članci

- 02 Dubravka Petrović Štefanac
(Su)život u (su)odgovornosti
- 10 Valentina Mandarić
Cjeloviti razvoj osobe – temeljna zadaća odgoja i obrazovanja

Metodičke upute/preporuke

- 20 Ivanka Pejić
Kako je Srećko pronašao svoju sreću
- 26 Sani Gilja
Križni put od plastelina

Iz različitih motrišta

- 28 Iva Noršić
Narječe duše
- 30 Nikola Kuzmičić
Postotci
- 32 Ante Vranković
Duhovna punoljetnost

Čitaonica za velike i male

- 34 Jasna Šego
Provirilo, propupalo, procvjetalo – proljeće
- 45 Nada Babić
Hrvatske bajke

Vjeronauk na daskama

- 57 Joža Prudeus
Dogovor lijepo gradi
- 60 Joža Prudeus
Blizina zemlje

Ja ovako mislim

- 64 Sanja Plevko
Putevima svetosti

Radni listovi

- 75 1. radni list
Obitelj u Božjem naumu
- 78 2. radni list
Muško i žensko stvori ih
- 80 3. radni list
Religije svijeta
- 82 4. radni list
Bjelovarsko-križevačka biskupija

Aktualno

Najave/vijesti

Preporučujemo

O autorici:

Nada Babić, prof. hrvatskoga jezika i književnosti
Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

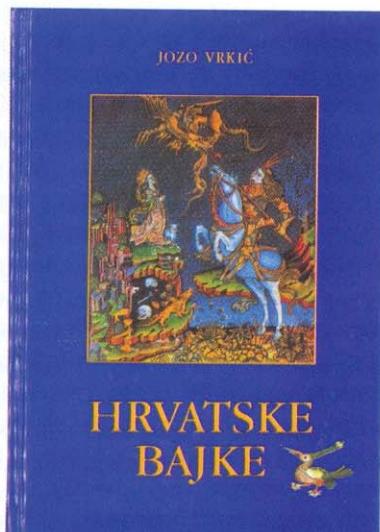
Obradio Jozo Vrkić

Hrvatske bajke

*100 najljepših obrađenih,
25 antologičkih izvornih
Glagol, 2005.*

Nada
Babić

Narod bez bajke, dijete bez majke – piše na poleđini knjige *Hrvatske bajke*. Iako je misao izrečena desetercem (koji nije epski), sklonija sam misliti da nije riječ o narodnoj posloviči nego o rečenici Jozе Vrkića, zaljubljenika u sve što je hrvatsko, ponajprije u riječ i tradiciju, potom u svu baštinu – sve živo i neživo – Lijepe Naše. U »Napomeni o obradbi« Vrkić piše kako je stotinu najljepših obrađenih i dvadeset pet antologičkih izvornih bajka prvi put sabrano u jednu knjigu u kojoj su hrvatske bajke prvi put objavljene pod samo

hrvatskim imenom: »Probrane ove bajke prikupljene su iz usta hrvatskih pripovjedača, u domovini i rasipu, pa se tako ubaštino rastuto blago i književnom obradbom postalo dostupno svim Hrvatima. Obavili smo i znanstveni posao u izboru ovih bajki posvuda razmetnutih, sabiranih točno od polovice devetnaestoga stoljeća. Zna se, nekoć su vukovi poharali usmeno blago mnogih hrvatskih kazivača, ali kako se pohara pokara, jako smo pazili da i nehoteć ne posegnemo za tuđim. Stoga smo se držali posve provjerenih izvora, kako bi pripadnost ovih bajki bila neprijeporna. (...) Napominjemo to, naš posao nije bio znanstven, nego smo obradom izvornoga usmenog blaga, ponajprije htjeli da se njime može kititi svaki čitatelj, a najvećma da te divne bajke mogu čitati djeca.«

Prepoznatljiv Vrkićev stil u obradbi i stupu vidi se i iz navedenih riječi i izraza: bajke iz *rasipa* jesu one iz dijaspore (grč. *raspršenost*, raseoba, raseljeni dio nekoga naroda ili vjerske zajednice izvan njihove postojbine uz zadržavanje vlastite kulture, vjere i običaja; u Hrvata se pojamo odnosio ponajprije na gradićanske Hrvate i hrvatske manjinske enklave u Italiji, Mađarskoj, Slovačkoj i Moravskoj); rečenicom »nekoć su vukovi poharali usmeno blago hrvatskih kazivača« – aludira na ime »skupljača narodnoga blaga« – Vuka Karadžića koji je mno-

ge bajke (i drugo usmeno književno blago) zabilježene u Hrvatskoj »pridružio« korpusu svojega naroda. Na koncu, izrazom koji nalikuje poslovičnu, Vrkić kaže »pohara je pokara« (bio je to njegov životni *credo*, i ljudsko i intelektualno poštenje: svojim se dičiti i braniti ga, tude poštivati i ne hlepiti za njim), tj. u *Hrvatskim bajkama* bit će samo one bajke u kojima je neupitan i nedvojben hrvatski jezik (odnosno živa hrvatska riječ svih hrvatskih govora kojima su govorili kazivači i kakav su zapisali sakupljači).

Mitovi, legende i bajke jesu i književna djela (u teoriji književnosti ubrajaju ih u tzv. *jednostavne oblike*), iako im se ne može utvrditi ni znati autor ili autori. Takva su djela nastajala i prije pojave pisma, ali i nakon njega, a prenosila su se činom pripovijedanja ili pričanja, živim govorom. Za razliku od književnih djela kojima je poznat autor, tj. onih tekstova koji nedvojbeno pripadaju svojemu autoru, i koji se objavljaju za autrova života ili nakon njegove smrti, s usmenim književnim djelima nije tako. Naime, autorska književna djela jednom su zasvrgda utvrđeni (napisani) tekstovi, a usmeni tekstovi istinski postoje tek u pripovijedanju (iako se kasnije mogu zapisati). Možda se nekima nameće pitanje – kako će se, prema tomu, znati koje su bajke hrvatske, a koje nisu (tim više što su »kasno zapisane« iako pisanih tragova usmenih priča i bajka ima već u srednjovjekovlju). Hrvatske su usmene priče i bajke one koje su, kako kaže Maja Bošković Stulli, tradicijski udomačene među Hrvatima i zabilježene kod njih, odnosno: »Ako je hrvatski pripovjedač kazivao priču svojim jezikom, a slušao ju je usmeno u svojoj užoj ili široj sredini, onda je to hrvatska priča.« Jozo je Vrkić probrao i obradio sto najljepših hrvatskih bajka imajući na umu motive i likove bajke: vile, vještice, vrage, zmajeve, divove, patuljke i životinje, podjednako pazeći i da budu iz svih krajeva gdje se čuje hrvatska riječ.

Kasno predškolsko razdoblje (od četvrte do sedme godine života) neki psiholozi nazivaju *dobrom bajke* jer u tim »formativnim« godinama dijete uistinu vjeruje u ono

o čemu bajka govori budući da tada još nemaju izgrađenu predodžbu o stvarnom svijetu. Slušajući bajke od svojih roditelja ili članova obitelji (ili teta u vrtićima), djeca ulaze u izmaštani svijet čudesnih bića, neobičnih pojava i nezamislivih događaja. Ipak u takvu svijetu ima nešto što je u osjećajnom svijetu djece te dobi i poznato i poželjno: na kraju uvijek treba biti sve dobro – dobri trebaju biti zaštićeni, a »zločesti« kažnjeni. Takvo »znanje« leži u obiteljskom iskustvu: ako se dijete i nehotice uđari o kakav predmet, uvijek će mu netko priteći u pomoć zagrljajem, utješnim riječima i poljupcem, a »zločesti« će predmet biti ukoren »što nije pazio na mamino/tatino/bakino/sekino ... zlato«. To »obiteljsko iskustvo« nalazi se na početku onih bajka koje u sebi čuvaju »kolektivne praslike« (C. G. Jung) o željenom djetetu, kao u bajci *Jež – kraljev zet* (izvorno: 'Ež kraljev zet'): »Tako bili čovjek i žena. Dugo življahu skupa, ali ne imahu djeteta. Svakdan je žena plakala: – Samo da dijete imam pa makar i jež bilo! Tako se i zbilo.« Slično je u bajci *Babina Bilka* (isto u izvorniku): »Bili đed i baba, oko pedeset godina star narod. E, baba veli đedu: »Što ćemo, dide, nas dvoje, ostarili smo. Daj, Bože, da makar prase okotim ili rodim, da imamo svoje potomke.« I jednoga dana čuje đed, dere se prase u sobi u kojoj je baba spavala.« I bajka *Žabica kraljica* (izvorno: Žabica divojka): počinje: »Tako živjeli muž i žena. Ostarjeli, a djeteta ne imali. Uvijek su Boga molili da im dade poroda. Naposljetku, hodočastili da im Bog dijete dà pa makar bilo i žabica. I kad se povrate s proštenja, žena očuti da je zanijela.« U trijema navedenim bajkama iščitavamo da roditeljska, majčinska ljubav tražeći da se prelije u dijete, u očaju zaziva i slike (metafore) sasvim suprotne uobičajenoj ljudskoj osobnosti kakvu ima dijete, pa pomišljaju i na životinje: jež – bodljikav, neugodan na dodir, noćna životinja; prase – »neuredno ili prljavo«, domaća životinja; žabica – nelijepa glasanja, patuljasta – vodozemac. Dručije je u bajci *Djevojka iz ružmarina* (izvorno: Bus rusmarina): »Bili čovjek i žena. Nisu

imali djece. Našli rascvali busen ružmarina. I žena reče: – Bože moj, evo rusmarin cvjeta i ploda ima, a ja nemam. Kad bi mi Bog dao da rodim i bus rusmarina! Što ćeš ti vidjeti, ostane ona noseća te rodi busen ružmarina. I žena ga usadi u posudu za cvijeće pa stavi na prozor. Svaki ga dan lijepo zalijevala. Čuvala kao oči u glavi taj bus ružmarina.« Čitateljima je se ovdje zapitati nije li ružmarin, iako mirisan, plemenit i lijep – najslabiji »roditeljski« izbor jer biljke ne govore, ne mogu se kretati kao ljudi i sl. U bajci nema pogrešna izbora jer je završetak uvijek dobar, najpovoljniji od svih mogućih, zapravo sretan i savršen budući da je njima zadovoljena pravda. Upravo ta stalnost da će sve završiti dobro, makar se u bajkama zbivalo nešto loše i nemoguće, čini da djeca vole slušati i čitati bajke.

Vjerujem da ste, poštovani štioci, dosad uočili jednu značajku Vrkiceve obradbe: on u bajci ostavlja manji ili veći dio zavičajnoga jezika pri povjedačeva, tako uviđamo da je *Babina Bilka* bajka iz Slavonije (Đakovština), a *Djevojka iz ružmarina* s krajnjega juga Hrvatske (Konavle). U svima četirima bajkama lako ćemo uočiti čvrstu »obiteljsku« potku: međusobni odnos supružnika, odnosno roditelja; odnos prema djetetu – koje im je – iako neuobičajeno (jež, prase, žabica, ružmarin) »Bog dao« ispunivši njihovu čežnju te odnos djeteta prema roditelju i svijetu.

U bajci *Jež – kraljev zet* vidimo što se dogodilo s njegovom majkom: »Rodila ježića. I opet plakala. Sad joj to žao. Ali, što će, hraniли га они као најмилјег. I kad je podrastao, jež veli roditeljima: – Ne plačite, nego mi dajte svinje, tjerat ću ih u šumu. Barem ću vam biti na pomoći!« Jež predloži roditeljima da mu daju da čuva tri prasice, a za koji im mjesec iz šume dogna cijelo krdo tako da roditelji bijahu i sretni i ponosni zbog svojega sina. Kao što ćemo vidjeti, jež bijaše vrlo samopouzdani i hrabar: »Zazimilo iznenada. Stisne studen. Pala i magla te ti u šumi zaluta sâm kralj: šiba konja zaludu, vrti se on u krugu. Odjednom se konj propne jer je mali jež bio na putu. Ježić viče

kralju: – Pazi da me ne pogaziš! Kralj stao:– A tko si? Ježić proviri iz lišća: – Ja! Jež! – Tko si, da si – kralj će – izvedi me na put, poginut ću, pojest će me zvjerad! – Hoću ako ćeš mi dati kćer za ženu! Kralj bi sve obećao da spasi svoj život. I jež bodljom pusti krv iz kraljeva prsta, umočće pero u kaplju i potpišu: kralj će svoju kćer dati ježu za ženu. Sudaran prođe šumom drugi kralj, jednako u magli zaluta, pa i on obeća kćer udati za ježa. Prekosutra zaluta i treći kralj, isto tako svoju kćer ježu obeća.« Ako ima onih kojima je ova rubrika draga, onih koji uživaju u čitanju, voljela bih da se vrate na početak ovoga navoda (»Zazimilo iznenada.«) pa da naglas pročitaju cijeli navod, da slušaju svoj glas osjećajući zvučnost i ritam u koji će ih uvući rečenice narodnoga kazivača, gledajući slike u svojoj mašti: kralj i jež potpisuju se perom umočenim u kap krvii... Tako snažna i dojmljiva slika u jednoj rečenici! Čitatte ove bajke svojim malenima da dožive kako su »nastajale slike« živom riječju starijega mlađemu – u vrijeme bez knjiga, bez stripova, bez televizora, bez Disneyjevih filmova...

Kao svako dobro dijete, jež je sve što mu se dogodilo ispričavio svojim roditeljima: »Roditelji ne vjeruju. A ježić osedla pijevca. Govori roditeljima:– Kraljev zet

ne ide pješice! – pa uz jaha pijetla te odleti k trima kraljevstvima.« Doista, i prva i druga kraljevna, iako okružene stražom i znajući za ugovore svojih očeva, rasplakaše se čim ugledaše ježa u kraljevskim dvorima. Taj čin kraljeva i kraljevskih kćeriju narodni kazivač sažima u deseterac »Rasrdi se jež i odavle bjež.« pokazujući kako se jež nije pozivao na svoje pravo. Rasrdio se – jer je bio svjestan svojega čina, kraljevih obveza, ali ponajviše svojega dostojanstva. I najmanji će slušatelj bajka znati da je u bajci »treća sreća« i da treća kraljevna neće postupiti poput prvih dviju kad ugleda ježa: »Otrhrne na kokotu k trećemu kraljevstvu. U toga kralja ne bila straža. I netom ga opaze na pijetu, već trublje svećano najavljuju: – Evo nam jež! Ženit će kraljevu kćer! Bit će nam pir! Kraljevna je radosna: – Neka ga, udat ću se za ježa. Spasio mi je moga oca, a meni je očev život miliji od svega.« Kako ovakve bajke svojemu slušatelju/čitatelju na početku govore o roditeljskoj potrebi ili ljubavi prema djeci, o prihvaćanju djeteta »kakvo god bilo«, tako se u njima uvijek nađe mjesto gdje i djeca svjedoče da će podnijeti najteže ili najgore za ljubav svojih roditelja. Takvo mjesto nikad nije kraj bajke, nego tek uvod pred sretan završetak za sve dobre, i neželjen (da-kle, ne uvijek »nesretan«) završetak za one koji nisu postupali časno ili pravedno. Ovaj će put novopečeni bračni par – jež i kraljeva kći svjedočiti bračnu »vjenčanu« ljubav. Nakon vjenčanja »jež u jednu ruku uze nož, a u drugu kraljevnu. Poveo je u svoju sobu.« Svi svatovi, pa i one dvije kraljevne što ne htjedoše ježa za muža, opominjahu kraljevnu da se čuva ježa, ali im ona odvrati: »Svoga se vjenčanoga čovjeka ne bojim – prigrli se njemu kraljevna. Ušli oni u sobu. Jež veli ženi: – Na ti nož! Razreži mi kožu pod vratom! – Mužu moj, kako bih ja zaklala vjenčanoga čovjeka svoga! Ali će jež: – Kad sam ja tvoj čovjek, moju riječ poštuj! Što će, kud će? Jadnica mu kožu rasjekla. Kako ju je razrezala, iz kože iskoči lijep momak. Nikad lijepšeg ne bilo na svijetu.«

Gotovo svaka bajka koju kazuju pripovjedači iz puka ima ritmiziran i uopćen za-

vršetak, u hrvatskim bajkama upravo zadržuje njihova mnoštvenost, raznolikost i duhovitost. I završetak ove bajke i sadržaj triju spomenutih nači ćete u *Hrvatskim bajkama*. Ovdje treba reći da je Vrkić obilazio osnovne škole pripovijedajući bajke djeci, tako je u dvije godine obilaženja škola pripovijedao hrvatske bajke pred tridesetak tisuća osnovaca, djece od sedam do dvanaest godina. Ono što je doznao od njih, samo je potvrdilo mišljenje znalaca, pedagoga i psihologa o utjecaju bajke na dječju psihu. Djeca vole bajke, razumiju ih, pa Vrkić svoje zaključke sažima ovako: »Klica svih misli je bajka. A djeca je razumiju jer nisu licemjerija.« Zanimljivo je istaknuti da je, prema izboru tih učenika, najbolja i najljepša bajka *Babina Bilka* (»jer se prasica pretvor u ljetopitcu, duhovita je i ima sretan svršetak« – kako je napisalo jedno dijete).

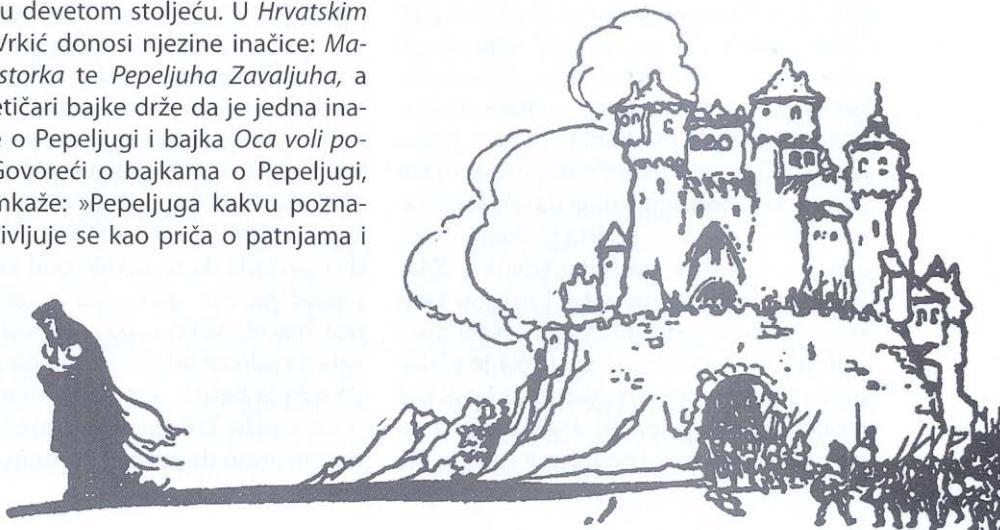
Bruno Bettelheim, američki psihijatar i psiholog (1903. – 1990.) autor je knjige *Smisao i značenje bajki*, u kojoj je uopćio svoja iskustva u višegodišnjem bavljenju teško poremećenom djecom. Istražujući uzroke poremećaja, Bettelheim je uočio posve mašnu nespremnost svojih pacijenata za probleme koje im nameće odrastanje te izostajanje njihove bilo kakve motivacije za prevladavanje tih problema. Drži da za takvo stanje stanovitu »krivnju«, manje ili više izravnu, snose odgojna sredstva modernoga doba koja često zanemaruju složenost djetetova duševnoga stanja ne pridonoseći tako istinskom razrješavanju postojećih nesvesnih pritisaka. Ponajbolji način preventivne terapije, Bettelheim vidi u kazivanju bajka, koje je – čini se – ostalo u davnoj prošlosti. Bajkoviti događaji, puni čudesnoga, nadnaravnoga ili čarobnoga, kako god bili naivni, izmišljeni i nestvarni, mogu se korisno upotrijebiti u odgoju djece predškolske i rane školske dobi. Iz njih i odrađeli, pogotovo odgojitelji, mogu štošta naučiti. Naime, u svojoj »prividnoj nedužnosti« bajke se obraćaju djetetovu »propupalom egu« i potiču njegov razvoj, istodobno ublažujući i prerađujući pritisak nesvesnih nagona. U svakoj od navedenih bajka glav-

ni se junak i junakinja vjenčaju, bili oni jež i kraljevna, žabica i kraljević ili kraljevna i kraljević. I žive sretno. Bettelheim kaže: »Kad djeca u bajkama pročitaju, da su se kraljević i kraljevna vjenčali, pa u kraljevstvu svome vladali u sreći i u miru, za malene je to najviše što postoji na svijetu – da i oni uspješno i u miru vladaju svojim kraljevstvom, a to je vlastiti život, sretno živeći s najdražom osobom koja ih nikad neće napustiti i voljet će ih vječno.«

Kao što se lako domisliti zašto malena djeca vjeruju da je u bajkama sve stvarno, tako je teško povjerovati da se tako maleni znaju radovati pobjedi dobra nad zlom, odnosno da se čini da znaju lučiti dobro od zla. U bajkama – tim prvim pričama svakoga naroda – likovi nisu kao u zbilji, tj. i dobri i loši, donekle dobri i donekle loši. Naprotiv, u bajkama je crta između dobrih i loših ljudi vrlo jasna. Kao da bajke govore da su razlike među ljudima vrlo velike, i da je odnos prema dobru i zlu temeljno čovjekovo opredjeljenje. Zapravo, takva podjela u ranomu je djetinjstvu i najbolja za dijete jer u tom »prastanju« sve što je loše – svodi se na opasnosti koji ugrožavaju djetetov duševni i tjelesni razvoj. S druge strane, »u bajkama je začet temeljni ljudski poučak, da valja lučiti zlo od dobrog«, kako kaže Vrkić.

Bajka o Pepeljugi najomiljenija je bajka, a poznato je više od tri stotine njezinih inaćica, najstarija poznata potječe iz Kine, pisana je u devetom stoljeću. U Hrvatskim bajkama Vrkić donosi njezine inaćice: *Mačeha i pastorka te Pepeljuha Zavaljuha*, a neki teoretičari bajke drže da je jedna inaćica bajke o Pepeljugi i bajka *Oca voli put soli*. Govoreći o bajkama o Pepeljugi, Bettelheim kaže: »Pepeljuga kakvu poznamo, doživljuje se kao priča o patnjama i

nadama što čine osnovni sadržaj suparništva među braćom (sestrama); i o poniženoj junakinji što pobijeđuje sestre koje su je zlostavljale.« Bajka *Mačeha i pastorka* zapisana je u varaždinskoj okolici (izvorno: *Mačuha i pasterka*), a rasprostranjena je u cijeloj Hrvatskoj, tako sam ju, u tek nešto drugačijoj inaćici, i ja slušala u ranomu djetinjstvu. U bajci je riječ o mačehi koja »imaše kćer i pastorku. Svoju kćer je obožavala, a pastorku nije voljela. Tako je poslala pastorku po najvećemu snijegu nabratiti jagoda. Dala joj je na put samo komadić tvrdoga kruha. Pastorka je pak sa sobom uzela mačku i kokotu, kako bi se u šumi manje plašila. Žalosna je mislila: »Kako ču po tome snijegu nabratiti jagoda?« U šumu već zašla. Mačka gladna, kokot lačan. I mekotu na kruhu izmrvi kokotu, a mački dade krušnu koricu. Kako pojedu, pijetao je popijevao, a mačka je mrjavala. I uz njihov glas ne bì je strah.« Na samu početku bajke uloge su sasvim jasno podijeljene na dobre i zle, štoviše na izrazito dobre (nevoljena a poslušna pastorka koja jedini komadić kruha razdijeli mački i kokotu) i izrazito loše (zla i okrutna mačeha koja pastorki daje nerješiv zadatak šaljući je samu zimi u šumu). »Usred šume sretne tada četiri mušká koji lože organj. Bjehu to četiri vjetra. Pastorka ih pozdravila: – Hvaljen budi Ježuš Kristuš! A vjetri joj vele: – Na sve vijeke hvaljen! Onda je pita jedan: – A kamo ti ideš, djevojčice moja? Veli mala: – Ah, moji dragi, idem iskati jagoda, nađem li ih išta. Onda je

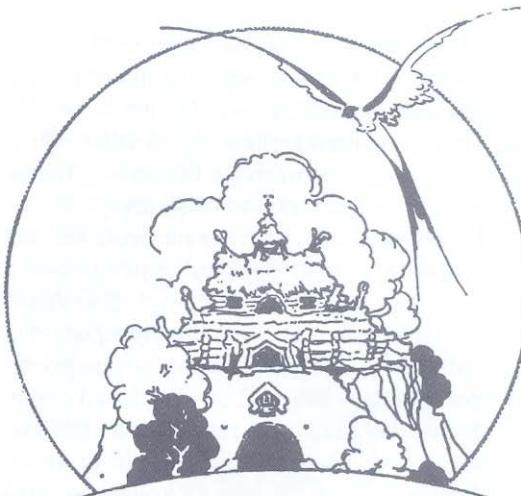
jedan pita:— Pa koji je najbolji vjetar? A ona će njima:— Ah, svaki je dobar; sever nam rešladi, jug nam primoči, zgorec nam dobro vreme pokaže, a zdalec nam pokvari.« Vjetri joj odmah pomognu, jagode umah narastu, procvatu i sazriju. Pastorka ih odnese mačehi, a ova ju dočeka: »O, bestidnice zamazana, ti, curo grda, vidjet ćeš kakve će lijepe jagode donijeti moja kćerka! Poslala je svoju kćer po jagode i na put joj dala kolač. Kćerka je sa sobom povela mačku i kokotu. Putem je sav kolač pojela. U šumi se plašiti stala pa je kokotu rekla: — Popijevaj! Veli pijevac: — Popijevaj ti, ti si sâma kolač jela! Mački onda veli: — Mrjavči, daj! A mačka joj rekla: — Mrjavči sâma, ti si kolač pojela!« Kavka mati — takva kći, koliko je mačehina kći bila neljubazna s mačkom i pijetlom, toliko je bila i s četirima vjetrima: »I vjetri tako jako puhnu da su je odmah digli u zrak, simo-tamo vukli je po trnju. Podrta je doma došla, a mačeha je za to pastorku krivila: — Znaj, poći ćeš s kravom na pašu! I napâstî imaš kravu i ispresti kudjelu! Oprest ćeš mi cijelu plahtu!« Čuvajući kravu, pastorka je plakala jer je pred njom bio još teži zadatak koji nikako nije mogla izvršiti. Krava ju upita zašto plače i potom joj pomogne u poslu. Na

koncu joj krava reče: »Zaklat će me sutra zato što sam tebi spela. Ne trpi te mačeha pa će ti dati da mi opereš crijeva. A ti spravi ono što u meni nađeš!« Tako je i bilo, a pastorka nađe kutijicu koju je brzo spremila. No mačeha joj je dala još teži zadatak u kojemu je pastorka, uz pomoć mačke i pijetla uspjela, što je mačehu još više rasrdila. Isti je zadatak »još bolje« trebala obaviti mačehina kći, ali ta je prošla još gore negoli u susretu s četirima vjetrima. Mačehino se zlostavljanje, ne samo verbalno, nastavlja pa pastorka dobiva novi zadatak: »Čuješ, danas ćeš ti kuhati! Pazi, u drvenjku se proso smiješalo s pepelom. Imadeš ga prebrati i skuhati do podneva! I mačeha je na misu otišla. Pastorka je pak plakala: — Jadna ti sam, kako ću proso probrati iz pepele? Jedva probra nekoliko zrna, sva zdvojna, kadli mravi dovrve i svaki po zrno jedno podigne te s njim na hrpu, proberu proso i ona je objed skuhala. Misli sad da bi i ona mogla na misu.« U kutijici na koju ju je krava upozorila bila je svilena oprava i zlatne cipele, pa je tako odjevena pošla je u crkvu poželjevši da bude nevidljiva drugima: »Megla pred menum i za menum!« Tamo ju je video mladi plemić i poželio ju zaprositi, ali mu je izmakla ponovivši rečenicu s kojom je krenula od kuće. »A doma joj je mačeha rekla: — Crni jadu, kakav si to objed skuhala, a da si u crkvi bila, kakvu bi svilenu opravu vidjela!« Tako je bilo i druge nedjelje, ali se ovaj put plemić obratio za pomoć crkvenjaku koji je crkveni prag premazao smolom znajući da će djevojka u svilenoj opravi prva izići pa je na pragu ostala zalijepljena jedna cipela. »Uzeo je onaj plemić i rekao narodu: — Kojoj mlađenki bude pristala — pukaže cipelu — ta će mi djevojka biti ljubovca. Hodio s cipelicom od hiže do hiže gledajući kojoj bi djevi pristala.« Mačeha je zapovjedila pastorki da se sakrije pod korito da ju plemić ne vidi. Ipak, cipela nije pristajala nozi mačehine kćeri, pa ju je majka savjetovala da odreže prst ne bi li ju obula, potom da odreže petu — ali ni tada kći nije uspjela obuti cipelu. Tada je pijetao skočio na korito i zapjevao da je »pod koritom lijepa dje-

va, pete rezat' njoj ne treba (...) prste sjeći njoj ne treba!« odajući tako maćehino djelo i pastorkino »skrovište«. Plemić je uzeo djevojku za svoju ženu, a pripovjedač završava bajku riječima: »I tam sem na svadbi bil, iz lepega vrčka pil, pil sem tam iz lepega vrčka, da mi i dendenes rit mrčka.« Ovdje opet valja naglasiti da Vrkić ostavlja »uglavnom netaknutima one duhovite završetke u bajkama, budući da su oni ponos hrvatskoga bajoslova.«

Tek u drugom dijelu bajke prepoznajemo »disneyjevske« motive (i motive različitih »prerađivača« bajka), s razlikom da pastorka ne ide na ples nego u crkvu, te bez podataka o materijalu od kojeg je cipelica napravljena. Ovdje treba napomenuti da izvorne bajke rijetko donose takve detalje stoga što kazivaču bajke, ni strukturi bajke takvi detalji nisu bitni. Oni se mogu mijenjati od kraja do kraja, od naroda do naroda. Bit ove bajke jest da maćeha bez ikakva povoda mrzi pastorku, da je pastorka nevoljena – usprkos svim svojim vrlinama i činjenici da je vrlo poslušna maćehi. Bettelheim drži da je »ključ« ove bajke cipela koja odgovara nozi, odnosno da pastorka ostaje isto biće, bila bosonoga ili u cipelici, dok i maćeha i pastorka žele biti ono što nisu, odnosno što svoj cilj žele postići izvanjskim sredstvima, stoga kaže kako »griješimo ako mislimo da se moramo grčevito držati nečega u vanjskome svijetu da bismo uspjeli u životu.«

Za razliku od prve bajke u kojoj se nije spominjalo pastorkino ime, ali jest pepeo koji joj bijaše najteži zadatak, u naslovu druge bajke imamo ime *Pepeljuha Zavaljuha*. Izvorno, u Hrvatskome primorju gdje je bajka zapisana, kaže se Popeljuha Zavaljuha. I u njoj glavna junakinja ostaje bez majke, ali nema problema s maćehom nego s ocem: »Bijaše kralj i jako je lijepo živio sa svojom ženom. Najednom mu ona oboljeila. Vidjela da joj je nabrzo umrijeti, pa k sebi zazove svoga muža: – Mužu moj dragi – rekla mu žena. – Umrijet ču ti, to sam sigurna. A ti si još mlad i oženit ćeš se. Dajem ti moj prsten, a davajući ti ga govorim: proklet bio

uzmeš li bilo koju, osim one, kojoj ovaj prsten pristane na ruku! I kraljica umrla. Kad kralj odžalova, dade k sebi pozvati sve djevojke iz grada, ali prsten ni jednoj ne prista. Oglasi on po svemu kraljevstvu, neka se gleda kojoj će djevojci pristati ženin prsten, ali se ni jedna ne našla. Ostala samo kraljeva kći koja još nije kušala prstena. Bome i njoj kušaju. I najbolje joj pristane.« Vjerujem da su čitatelji u nekim prethodnim navodima prepoznali i kazivačev komentar, ali ovdje treba skrenuti pozornost na izraz »Bome i njoj kušaju.« koji izražava kazivačev zazor od takva čina, ili kazivačovo čuđenje prema onima koji tražeći ženu ocu-kralju, a uzimaju u obzir kraljevu kćer. Koliko god se kći opirala, činilo se da ne može izbjegći ružnu sudbinu: »Videći da ništa ne pomaže, ocu svojemu napokon rekla: – Dobro, oče, oženit ćete me onda kad mi donesete sunčane halje s neba! Kralj otac iskao sunčane halje u sunca. Iskao ih i donio kćeri svojoj. Tražila ona i mjeseceve halje, ali joj ih otac nađe u mjeseca. – Morate mi još donijeti halja zvjezdanih – reče kćer. Kralj u zvijezda isprosi i zvjezdanih halja. – Što ću sad? – kći se jadaše suncu, mjesecu i zvijezdama. Prigre se k njoj sunce i naputi ovu djevojku: – Čuj, sve one halje, i sunčane, i mjeseceve, i zvjezdane, spravi u kutiju. Zatim kupi patku. U sobi je zapri i stavi u vodu. A ti ujutro na vjenčani dan pobjegni od oca.« I dok se kralju i posluzi činilo da se djevojka vrlo dugo kupa u svojim odajama prije negoli će

obući svadbene haljine (u njezinoj je sobi patka pljuskala po vodi), ona je već pobegla u drugo kraljevstvo. »Učinila se prosjakinjom, pa pred kraljeve dvore došla: – Prosim vas da prenoćim na dvorima – molila. – Treba li, služit će vam kao divica! Postala tako sluškinja. Uzeše je na dvore više od milosrđa. Dali joj da u kut izgrće pepeo s ognjišta.« K ognjištu bi znao doći kraljević da zapali lulu, a kad mu djevojka ponudila vatre, »kraljević pak uzme lopatu pa je udri po prstima: – Gdje ćeš ti meni davati ognja, Pepeljuhu Zavaljuhu, tako blatna i nesnažna?! Užge lulu i pođe otale.« Te je večeri kraljević pripremio ples na koji je djevojka potajice došla obučena u sunčanu haljinu. »Opazi je kraljević na plesu, kako ju opazi, sav se zažari, porumeni i zaželi ju odmah za ženu. Šuti kraljević, samo je prosi bi li s njim zaplesala. Poplesala, pa plešući s njom on je upita, otkud je takva krasna djevojka? – Presvjetli, iz Lopatova sam grada. Makne on okom, a ona nestala.« Sutradan kraljević tužan došao potražiti žeravicu za lulu i djevojka mu opet ponudu ognja, a on joj odgovori: »Ti, Pepeljuhu Zavaljuhu, kako mi možeš, ti tako zamazana, ponuditi ognja?! – uzme popečak pa udre njime nju po prstima.« Opet bijaše ples, a djevojka obukla mjesecu halju, kraljević ju upita odakle je, a ona mu prije nego će pobjeći reče: »Ja sam vam, kad ćete da znate, iz Popečkova grada.« Sutradan kraljević opet dođe zapaliti lulu, a djevojka mu opet ponudi žeravu i opet dobije po prstima: »Ej, Pepeljuhu Zavaljuhu – viče kraljević – toliko sam ti puta rekao da mi ti nemaš davati ognja! – uzme kliješta te ju udre po prstima.« Na plesu te večeri obuče se ona u zvezdanu halju, a kraljević ju ne pušta iz ruku dok ne sazna odakle je. »Presvjetli, dohodim iz Kliješčeva grada! – a kraljević je drži i čuva. – Pustite me da rubac iz žepa uzmem. – Pustit će vas uzmete li ovaj moj prsten – reče kraljević – tako da znam da sam prstenovao djevojku. Uzme ona prsten. Malo je pusti, a ona nestane.« Koliko se god zaljubljeni kraljević raspitivao za Lopatov, Popečkov ili Kliješčev grad, nitko mu nije znao odgovor.

riti, pa se kraljević zbog toga na smrt razboli. »Pepeljuha za to doznala. I kad je kraljica kuhalo juhu bolnu kraljeviću, djevojka slomi prsten nadvoje i stavi ga polovicu u zdjelicu. Kraljević na dnu nađe pola prstena« i počne ispitivati majku ne bi li doznao tko je stavio polovicu prstena u zdjelu. Kad je shvatio, pozove on Pepeljuhu, a ona »sad obuče sunčane halje i uniđe kraljeviću. Zasvetli poput sunašca. Kraljević ozdravi kao da si mu bolest rukom odnio. – Ma, kako si ti simo došla? – pita kraljević, a Pepeljuha mu sve ispriovijeda. I kako ju je on udario lopatom, pa zato rekla da je iz Lopatova grada, a poslije ju udario ožegom i kliještim, pa mu je rekla da je iz Popečkova i Kliješčeva grada. Natanko mu sve povedala. – Prosim te da mi oprostiš! – moli je kraljević. – Kraljeviću, sve ti oprštam! I ožene se i usreće se.« Opet se dogodilo ono što se u bajci događa: zadovoljena pravda, kraljević se ispričao sluškinji (koja je i sama bila kraljevna), kraljevna je dobila muža kraljevića jer se nije stidjela biti sluškinja »pepeljuha« itd. A kazivač završava bajku ubičajenim govornim ukrasom: »Pa kakov je to bil pir tam. Ni tičjega mleka ni njin falilo, zato i sad ljudi žele, da bi se ono vrime povrnulo.«

Bettelheim spominje različite inačice ove bajke uočavajući kako Pepeljuga želi biti prepoznata, odnosno ne želi samo čekati da ju kraljević prepozna, pa kraljeviću jednu polovicu prstena umijesi u kolač jer se on želi oženiti samo onom djevojom kojoj prsten odgovara. U hrvatskoj bajci Pepeljuha polovicom prstena zapravo ozdravlja kraljevića. Mogla mu se osvestiti jer kraljević u njoj nije vidio ljepoticu kakva je bila u haljinama nego djevojku koja mu se – zbog svojega statusa – nije smjela ni približiti iz svojega zakutka za pepeo, pa joj je dao i takvo ime – Pepeljuha Zavaljuha. K tomu, bio je grub prema njoj, a ona je te grubosti iskoristila oponašajući ga (igrajući se riječima) u svojim predstavljanima koja on nije mogao odgonetnuti, iako je sam započeo takvu »igrnu« okrstivši ju – ako ćemo pravo – pogrdnim imenom. Na koncu se događa svojevrsna ispovijed jer mu djevoj-

ka sve potanko objasni, a kraljević ju zamoli za oproštenje i ona mu oprosti.

Bajku s trećom inaćicom »Pepeljugine tematike« – *Oca voli poput soli* ostavljamo čitateljima, uz napomenu da su likovi i zapis te bajke, u svojoj biti, srž sukoba Shakespeareove tragedije *Kralj Lear*.

Bajke na svoj način, šutnjom o neizrečenomu, poučavaju dijete da ono što je savršeno ili idealno postoji tek u zamišljanju, u mašti, a kad se zamišljano i maštano doista i ostvari i postane zbiljom – više nije ni savršeno ni izmaštano, barem nije zadugo tako. Bajke nemametljivo govore da se u mladenačtvu mora napustiti posvemašnja sigurnost djetinjstva – zato se u bajci zaluta, zato se nađe na čudne ljudi i neljude, zmije i zmajeve, životinje koje govore i slično. Zapravo, tako se dijete suočava sa slikama u sebi, oko sebe i sa sobom samim. Bettelheim drži da junak bajke mora biti nevin da bi se dijete moglo poistovjetiti s njim. Poput snova, i bajke govore o nepoznatim dubinama u nama. Zato i ne čudi što su bajke srođne u gotovo svih naroda.

U ovome čemo prikazu spomenuti dvije bajke koje su i čitateljima i školskoj djeci, vjerujem, poznatije u književnoj obradbi. U naslovu bajke *Koren kovač vraga vara* već je rečeno ime i zanimanje glavnoga junaka koji »bijaše jako siromašan. Imao je puno djece, ali vrlo malo jela. Djeca mu gladna. I da se riješi takova života, uze konop i podje u šumu. Namisli se objesiti. Nato izade preda nj vrag paklenki i prometne se u gospodina.« Već sam početak bajke uvodi nas »in medias res« ne samo u sadržajnomu smislu, nego i u onome dubljem: tamo gdje se ne čini dobro, gdje se postupa krivo, gdje se čovjeku ne piše dobro – blizu je vrag (neprijatelj ljudi od početka). Vrag je preodjen, tj. »prometnut« u gospodina (jer je otac laži) i želi saznati zašto se Koren kovač želi objesiti. »Nemoj se ti objesiti, Koren kovač, nego budi moj do sedam ljeta. Dat ču ti toliko novaca da ćeš imati dobar žitak. I siromah mu se zbilja obeća, a vrag mu onda dade dosta novaca. Prođe sedam ljeta. Eto

ti vraga pa će čovjeku: »Dobar dan, Koren kovač!« Veli mu Koren kovač: – Bog daj, bog!« Shvaća Koren kovač da je vrag »došao po svoje«, ali pozdrav kojim mu Koren Kovač odgovara ne odgovara vragu. Kad je vrag zatražio da kovač krene za njim, ovaj to učini mirno zaželjevši samo da dovrši započeti posao što mu vrag dopusti. »Razgrijе uto Koren kovač smole pa je izlije na stolac. Veli vragu: – Daj, sjedni malo na taj stolac! I počekaj, imam još nešto posla! I kak'je vrag sjeo, stolac mu se stražnjice prijeo, a Koren kovač batić 'zeo. Udri tad po vragu dok ne ode k vragu. Uteče taj vrag, sav onako ispretučen, među druge vrage. Odnese još tamo i stolac na stražnjici.« Živo se nadam, poštovani štinci, da ste »čuli« ritam narodnoga kazivača i osjetili melodioznost hrvatskoga jezika iz karlovačke okolice, tamo gdje se – poput rijeka – prelijevaju u jedan go-

- vor sva tri hrvatska narječja. Vratite se koji redak unatrag i ponovi polako pročitajte tu melodiju »domaće reči« »slatke kako kaj«. Vrkić, sin krša i drevne Poljičke Republike – napola čakavac, napola štokavac, bijaše za-ljubljenikom u kajkavske bajke.

Kako vrag ne odustaje lako, dođe on i po drugi put po kovača: »Došao sam po te, Koren kovač, i ti ćeš sad sa mnom! Veli mu na to Koren kovač: – Idem odmah, idem, i sam se već otpriavih, sve bez tebe, ali prije nego pođem, hodi ti malo na trešnju. Trešanja mi naberi da se malo okrijepim, onako prije puta! Vrag ga posluša i pode na trešnju. A Koren kovač brzo trešnju krunicom opasa. Krunica vragu smeta, ne može više natrag. Došao zatim Koren kovač s tamjanom, kadio i sve kadio svetim mirisom odozdo. Vrag ne mogao podnijeti tamjana, pa skoči s trešnje i potre si nogu. Uteče taj vrag od Korena kovača i dođe u pakao onako šepav.« Slično bijaše i kad vrag dođe treći put govoreći mu: »– Kob ti svoju znaš, Koren kovač. Sad sam ja došao po te, Koren kovač, i ti ćeš sad poći sa mnom! – Baš se i sam k tebi spravih. Ali, ostalo mi željeza, rado bih skovao nekoliko potkova. Unidi mi ti malo u mijeh, iskovat ču prije potkove. Dragi vraže, budi dobar! Uđe brže vrag u mijeh da što prije kovača odnese. Puhati stade u oganj. A Koren kovač zatrvidi onu mješinu, onu škulju kud je vrag ušao unutra. Uze bat pa udri i udri, sa svojim dečkima, po njemu, po crnom vragu. Kad mu je Koren kovač u mješini dobro natukao mješinu, pusti ga vanek i on ide k vragu: – Idi sad! Odi kak' prvi i drugi vrag, nek vam se svima zatre trag!«

I upravo kad mali slušatelj i čitatelj, čuvši već treću zgodu u kojoj je Koren kovač dobro i nadmudrio i namlatio vraga, pa zaključi da je to ujedno i konac bajke, prevari se – jer tu bajci nije kraj. Narodni kazivač zna da »vrag nikad ne miruje«, a da bajka mora imati kraj koji je zaokružen i savršen, pa pri povijeda dalje: »No, izade jednoć taj Koren kovač skupiti suharaka. Kupio nad samom jamom paklenskom. I kupeć drva pjesmu zapjeva. Čuo ga glavni vrag: – Grješne duše, tišina! – jauke on u paklu utiša. – Slušaj, pje-

va taj Koren kovač. U zao čas čuje mu se glas.
Nema sa sobom bata, nema mu sad spasal!«
Slike koje smo maločas čitanjem doživjeli ili
mogli doživjeti očuvane su u bajkama kao
simbolične slike svega čovječanstva, one
ne govore osjetilima, nego istinom koja se
doživljava neposredno – slušajući, čitajući,
zamišljajući. Čitateljima ostavljamo da do-
misle (ili da pročitaju) kako je Koren kovač
i ovaj put vrage prevario, a ako se nisu do-
sjetili književnoga djela koje je nastalo po
ovoј bajci, pomoći ćemo. Riječ je o Šenoj-
noj povjestici *Postolar i vag* koju djeca oso-
bito vole i rado ju dramatiziraju (to vrijedi i
za srednjoškolce).

Druga bajka poznata je po svojem autoru, odnosno književniku koji ju je prepjevao – velikom ruskom pjesniku – Puškinu. To je u stihovima spjevana *Bajka o ribaru i ribici*, a hrvatska inačica te bajke zabilježena je u gradišćanskih Hrvata pod imenom *Žena kanila biti Bogom*. Ovdje treba reći da bajke dok su živjele u neposrednu kazivanju nisu imale imena, nego bi se prije kazivanja bajke reklo o čemu je u njima riječ i započelo bi se pripovijedati. Tek kad se takvo kazivanje počne bilježiti, stvaraju se naslovi u kojima je – ovisno o tematici, kazivaču ili zapisivaču – bivalo dosta kolebanja.

U gradiščanskohrvatskoj bajci radnja teče kao u Puškinovoј što ne čudi jer su obje slavenske: »Jednoć bio jako siromašan ribar. Imao je staru ženu i staru kuću. I raskoljeno korito pred zdencem. Svaki je dan lovio ribu na jezeru. Neki dan ulovi on zlatnu ribu.« Starica, ribareva žena, stalno je slala ribara k ribici da za nju isprosi ono što joj treba: novo korito, nova kuća, grad kojim će kraljevati... A kad bi to starac isprosio, njegova bi ga žena nazivala ružnim imenima i korila. Kad je dobila grad i postala kraljica, »misli ribar: – No, sad će zbilja biti mirna! Legli oni u postelju, a žena ne usnula. Želju opet smišlja. U zoru rekla mužu: – Danas prosi ribu da u veliku gradu mora biti velika crkva. Rada bih u toj crkvi bila rimskega papa. Reci ribi da me učini papom!

– Ne, ne – plače već muž, moli je na golim koljenima, ali mu ona zaprijeti okovima.« I tu je želju riba ispunila, a starac se ponudio miru, no već su ga sutradan potražile »papine« sluge: »Dođe on i vidi kako žena u sunce gleda. Ciklo na nebu. – Mužu, lijepo bi bilo kad bih ja mogla biti Bog, pa da suncu kažem kad će izaći na nebu, a kad će izaći za goru. Mužu, pođi opet k ribi i reci joj da bih rada biti Bog! Sruši se on na zemlju. Neće to za ništa na svijetu, ali ga sluge dječnu na kotač, mučit će ga ne ode li odmah. I jadan ti on ode k jezeru. Dođe blizu, a voda ona crna, neprozirna. Ribu još ne upita, a već čuje glas pod vodom, čujaše iz dubina: – Tvoja je želja ispunjena!

Dođe doma, a grada nema, žena je u starij hiži podrtoj, pred kućom je zdenac, a pred njim raskoljeno korito, guske iz njega piju.« Tek na samu završetku bajke uočava se sadržajna razlika (koja je zapravo tradicijska ili kulturološka) između ruske bajke (koju je prepjevao velik pjesnik) i hrvatske

koja je zapisivana dok ju je kazivao pučki pripovjedač: ribareva žena u ruskoj inaćici želi biti vlastelinka, u hrvatskoj kralj; u ruskoj postaje car, u hrvatskoj papa; u ruskoj želi biti vladarica mora da zapovijeda zlatnoj ribici, u hrvatskoj želi biti Bog da zapovijeda suncu. Obje pak bajke imaju isti kraj – onakav kakav je bio početak. Obje bajke pokazuju kako je život u kojem se ispunjava svaka želja na koncu donosi prazninu, a ne zadovoljstvo. Bajka nas uči da trebamo upoznati sebe i svoje bližnje, da trebamo poštovati i voljeti svojega bližnjega – kao sebe.

Sam Jozo Vrkić govorio mi je kako mu je bilo teško izabrati svega stotinu bajka od toliko lijepih, neobičnih, čudesnih hrvatskih bajka, a ja sam od tih stotinu trebala izabrati tek nekoliko za ovaj članak. Povela sam se za izborom desetogodišnjaka i dvanestogodišnjaka, potom za izborom koji je u osnovnoškolskim čitankama, uzela sam u obzir i »najpopularniju« bajku – Pepeljugu te dvije bajke kojima su književnici satkali stihovane haljine. U ovome mi se trenutku čini da sam mogla postupiti i posve suprotno i da bi opet izbor bio podjednako manjkav i podjednako dobar. Ne poznajem bolju i potpuniju zbirku, tako pomno i kritički prosijanih zlatnih zrna – hrvatskih bajka, od ove koju sam vam, poštovani štoci, predstavila. Nigdje se, kao u biblijskim tekstovima i bajkama ne nalazi toliko bogatstvo likova svih profila, toliko različitih međuljudskih odnosa – složenih i jednostavnih, i nigdje nije potrebno manje truda da maleni budu poučeni, utvrđeni u sigurnosti da vrijedi i treba biti dobar, častan, pošten – čak i kad tako i ne izgleda, čak i kad se zbog toga pati. Dovoljno je te tekstove približiti njihovu srcu kazujući ih njihovu uhu. Ne treba objašnjavati, tek se izložiti riječima tih tekstova kao lahoru ili sunčevoj svjetlosti.

Završit ću riječima Jozе Vrkića kojim je on ispratio svoje posljednje izdanje (u čvrstoj nadi da će uskoro izići i obnovljeno deveto izdanje *Hrvatskih bajka*): »Vjerujte, obrađivač je kušao uzeti najbolji pripravak od usmenoga i od pisano.

je eliptičnost, ritmičnost i slikovitost pučkoga izraza, obnovio dijaloge da zažubore knjigom hrvatskih bajki poput odčarana potoka, ali je u obradi pazio i na strogotu pismenoga izraza, koji puno više voli simetriju nego bujnost. Nadasve pak htjeli smo hrvatskim bajkama vratiti jezgrovitost, kakvu su imale u ustima dobrih priповjedača i vještih zapisivača, jer je sažetost primjere-

na liričnosti hrvatskoga usmenog priповijedanja. Željeli smo primamiti mladoga čitatelja da hrvatske bajke pročita u jednome dahu, istaknuli smo u njima krimić i ljubić te prepleli pustolovinu i duhovitost, – budući da se ove bajke u svoj svojoj punini najbolje doživljaju kao čudesna raznolikost u začuđujućem jedinstvu, kao raznolikost i istorodnost.«